

Tzv. *passivum divinum* v Novém zákoně

Ladislav Tichý

V novozákonní exegetické literatuře se setkáváme neznázka s tím, že některé části výpovědi Nového zákona bývají označovány jako *passivum divinum*. Tento latinský termín, který by se dal doslova přeložit jako „božský trpný rod“, už aspoň do jisté míry napovídá, co se jím myslí. U trpného rodu nebývá velmi často vyjádřen vlastní původce děje (tzv. *agens*). Je to většinou proto, že jeho uvedení není důležité nebo to není někdy ani možné, protože je neznámý. Ovšem právě v Novém zákoně nacházíme neznázka užití trpného rodu v souvislosti, která ukazuje na Boha jako na vlastního původce děje. Tak např. ve větě αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν (Mt 7,7; Lk 11,9), kterou lze přeložit poměrně doslovně a přitom srozumitelně „Proste a bude vám dáno,“ je ze souvislosti, v níž se nachází (jedná se o Ježíšovo poučení o modlitbě), dostatečně jasné, že jako původce děje slovesného tvaru δοθήσεται („bude dáno“) si lze představit jediné Boha. Bůh obdaruje ty, kteří ho prosí. Velký německý biblista 20. století Joachim Jeremias viděl v tomto způsobu vyjadřování specifický rys mluvy Ježíše Krista.¹ Proti tomuto závěru je možné však uvést, že je sice pravda, že způsob vyjadřování, jaký nacházíme v Mt 7,7 a na paralelním místě v Lk 11,19, není v evangeliích v rámci Ježíšových řečí ojedinělý, ale na druhé straně je nemálo míst, kde v Ježíšových slovech je Bůh bez jakéhokoliv zastírání jmenován.² Novozákonní biblista a současně také klasický filolog M. Reiser dokonce nevidí na uváděných pasivech nic zvláštního, co „by ospravedlňovalo zavedení vlastního termínu“. ³ Podle něho je třeba se v každém jednotlivém případě ptát po důvodech neuvedení původce děje.⁴ Do jaké míry lze s tímto názorem souhlasit? Zdá se, že úplně vyloučit označení *passivum divinum* není oprávněné. To ovšem je zapotřebí ještě zdůvodnit. Postoj M. Reiserova však ukazuje, že pojem *passivum divinum* představuje určitý problém. Minimálně je třeba se pokusit rozlišit, kdy je možné tohoto pojmu užít a kdy ne, tj. za jakých podmínek je označení nějakého slovesného tvaru v Novém zákoně jako *passivum divinum* oprávněné. K vymezení správného užívání termínu *passivum divinum* je nejprve přinejmenším velmi užitečné podívat se na vyjadřování a užívání pasiva v novozákonní řečtině. Na těchto základech pak je možné rozlišit případy správného a nesprávného užívání označení *passivum divinum*. Na závěr se potom můžeme pokusit o formulaci hlavních zásad pro správné užívání tohoto termínu při interpretaci textů Nového zákona.

¹ Viz J. JEREMIAS, *Neutestamentliche Theologie*, sv. 1, *Die Verkündigung Jesu*, Gütersloh: Gerd Mohn, 1971, s. 20–24.

² Srov. D. WALLACE, *Greek Grammar Beyond the Basics*, Grand Rapids: Zondervan, 1996, s. 438, který (tamtéž, včetně pozn. 102) poukazuje na to, že jako podmět je θεός jmenován v Ježíšových slovech víc než jinde (z devíti výskytů θεός v nominativu u Mt se sedm nachází v Ježíšových řečech).

³ M. REISER, *Sprache und literarische Formen des Neuen Testaments*, Paderborn: Schöningh, 2001, s. 47.

⁴ Tamtéž.

1. PASIVUM V NOVOZÁKONNÍ ŘEČTINĚ

Pasivum neboli trpný rod patří do kategorie tzv. slovesného rodu (lat. *genus verbi*, ale také *vox verbi*, odtud podobně v moderních jazycích: franc. *voix*, špan. *voz*, angl. *voice*, vše z lat. *vox* „hlas“). Pomocí termínu z řecké gramatiky se odborně hovoří také někdy, ale dost zřídka o diatezích (z řec. διαθεσις „stav“).⁵ Ne všechny jazyky vyjadřují trpný rod stejným způsobem a ne všechny jazyky mají zvláštní tvary (ať jednoduché nebo složené) na vyjádření pasiva.⁶ Tak např. v koptštině neexistují žádné samostatné tvary pro trpný rod. Tato kategorie se pak vyjadřuje různým způsobem. Některá slovesa mají význam aktivní i pasivní. Např. sloveso ΟΥΩΝ znamená „otevřít“ i „otevřít se“, tj. vyjadřuje i pasivní význam.⁷ Většinou se však k vyjádření pasiva užívá 3. osoba množného čísla. Děje se to i tehdy, kdy vlastní formulace není úplně logická. Např. ΔΥΣΩΤΗΜ ΕΠΕΚΟΠΕC překládá v Lk 1,13 εισηκούσθη ή δέησις σου, tj. „tvá prosba byla vyslyšena“, i když toto spojení v koptštině doslova znamená: „vyslyšeli tvou prosbu“.⁸

Starověká řečtina, včetně koiné i novozákonní řečtiny, měla vlastní slovesné tvary pro vyjádření pasiva. V ní však vedle činného rodu (aktiva), tj. tvarů vyjadřujících činnost nebo stav, jejichž činitelem či nositelem je podmět, a tvarů pasivních, které vyjadřují, že děj nevykonává podmět, ale někdo jiný, avšak podmět je předmětem této činnosti, existovaly ještě také tvary s významem tzv. mediálního, tj. „středního“ slovesného rodu. Ten vyjadřoval činnost, již sice vykonával podmět, ale která se určitým způsobem podmětu dotýkala (zhruba odpovídající českým zvrtným slovesům se zájmenem „se“ nebo „si“). Slovesné tvary pro medium a pasivum byly však totožné, pouze s výjimkou aoristu a futura, kde existovaly zvláštní tvary označované jako pasivní (např. u tzv. prvního neboli slabého aoristu a k němu příslušného futura snadno poznatelné podle slabiky -θη-). Samozřejmě byla zde ještě tzv. deponentní slovesa, tj. slovesa s aktivním významem, ale bez aktivních tvarů. Jejich označení bylo převzato z latinské gramatiky (lat. *deponens* = „odkládající“; toto pojmenování se vysvětlovalo tak, že se jedná o slovesa, která odkládají aktivní tvary, nebo někdy také tak, že jde

⁵ Angl. výraz *diathesis* figuruje ve většině slovníků pouze v lékařském významu jako označení konstituční dispozice (náchylnosti) pro určitou nemoc (v češtině má tento význam tvar „diatéza“), gramatický význam „vid“ neuvádí (!) ani „největší“ *The Oxford English Dictionary*, ed. J. A. Simpson – E. S. C. Weiner, 2. vyd., Oxford: Clarendon Press, 1989, je ovšem např. v *Shorter Oxford English Dictionary*, ed. W. R. Trumble – A. Stevenson, 2 sv., 5. vyd., Oxford: Oxford University Press, 2002. Význam „slovesný rod“ najdeme u francouzského slova *diathèse* např. pouze ve velkém *Trésor de la Langue Française informatisé*, který je přístupný na internetu: <<http://atilf.atilf.fr/tlf.htm>> [20. 1. 2005], avšak s vysvětlením, že se v lingvistice jedná o neužívané synonymum k *voix*.

⁶ V češtině k vyjádření pasiva slouží složené tvary (např. „žák je chválen“), ale jako pasivum se chápou také vazby se zvrtným zájmenem (např. „dům se staví“); srov. F. ŠTÍCHA, „Rod slovesný (*genus verbi*)“, in *Encyklopedický slovník češtiny*, ed. P. Karlík aj., Praha: Lidové noviny, 2002, s. 378–380, zde 378. Podobně se chovají některé románské jazyky. Např. italská gramatika rozlišuje kromě „si“ zvrtného a neosobního také „si“ pasivní (tzv. *si passivo* či *passivante*) a španělština zná tzv. *pasiva refleja*.

⁷ Srov. J. VERGOTE, *Grammaire copte*, sv. 2a, *Morphologie syntagmatic, syntaxe; partie synchronique*, Leuven: Peeters, 1983, s. 142.

⁸ Viz VERGOTE, *Grammaire copte*, s. 144. Srov. také W. G. TILL, *Koptische Grammatik (saïdischer Dialekt)*, 4. vyd., Leipzig: Enzyklopädie, 1970, s. 166, kde jsou i další příklady.

o slovesa, která odkládají svůj pasivní význam).⁹ Ale toto označení se stalo běžným i v mluvnicích starověké řečtiny. V ní bylo však třeba ještě zaznamenat rozdíl, patrný pouze v aoristu a futuru, mezi deponentii mediálními a pasivními. Toto rozlišení slovesných tvarů slovesného rodu se může jevit dost jasné a vymezené. Každý, kdo vážně pracuje se starověkými řeckými texty, tedy i s řeckým Novým zákonem, ovšem jistě ví, že skupina deponentních sloves není naprosto přesně vymezená, protože existují slovesa, u nichž jsou sice doloženy činné tvary, ale svým převládajícím nebo výlučným územ v určitém korpusu textů připomínají slovesa deponentní.¹⁰ Ale to ještě nemusí znamenat obecné narušení přesného vymezení slovesných tvarů a významů, pokud jde o slovesný rod. Tak bývají tvary s formantem -θη- celkem samozřejmě chápány a označovány jako pasivní. Avšak toto vymezení není dostatečně přesné. Je pravda, že najít jiný pohled v exegetické literatuře není běžné. Ale např. v článku C. C. Caragounise o známém problému textové kritiky v 1 Kor 13,3 lze nalézt gramatickou identifikaci tvaru καθήσομαι (dosvědčen v C D F G L 81 1175 1881* *al latt*), který je stále snad většinou komentářů pokládán za původní text, jako „normální indikativ mediopasivního futura“.¹¹ Může se zdát, že autor je ovlivněn moderní řečtinou,¹² jejíž význam pro novozákonní řečtinu dost silně zdůrazňuje.¹³ Ale to, že tvary typu ἐπαίδεῖσθαι by měly být označovány a identifikovány spíše jako mediopasivní, má své skutečné hlubší důvody. Ty jsou dány už historickým vývojem řečtiny. Původně existovalo pouze rozlišení mezi rodem činným a středním. Pasivum a jeho zvláštní tvary pak představují pozdější vývoj.¹⁴ A podle názoru aspoň části odborníků k přesnému vymezení mezi mediem a pasivem v řečtině nikdy nedošlo.¹⁵ Jedním z těch, kdo své

⁹ Srov. B. A. TAYLOR, „Deponency and Greek Lexicography,” in *Biblical Greek Language and Lexicography*, Essays in Honor of Frederick W. Danker, ed. B. A. Taylor, J. A. L. Lee, P. R. Burton, R. E. Whitaker, Grand Rapids: Eerdmans, 2004, s. 167–176, zde 170, pozn. 12, kde jsou uvedeny příklady obojího vysvětlení.

¹⁰ Např. sloveso περιβλέπω „dívat se kolem, rozhlížet se“ se objevuje v Novém zákoně pouze v mediálních tvarech, takže působí dojmem deponentního slovesa; jeho význam lze alespoň v běžném překladu stěží odlišit od významu aktivních tvarů.

¹¹ C. C. CARAGOUNIS, „To Boast’ or ‘To be Burned’? Crux of 1 Cor 13:3,” *Svensk Exegetisk Årsbok* 60 (1995): 115–127, zde 120: „καθήσομαι is the ordinary middle-passive future indicative“.

¹² V moderní řečtině jsou z morfologického hlediska pouze dva slovesné rody. Ty bývají označovány buď jako aktivum a pasivum (tak např. v důkladné gramatice D. HOLTON – P. MACKRIDGE – I. PHILIPPAKI-WARBURTON, *Greek: A Comprehensive Grammar of the Modern Language*, London – New York: Routledge, 1999, s. 211) nebo jako aktivum a mediopasivum (tak např. H. RUGE, *Grammatik des Neugriechischen*, Köln: Romiosini, 1986, s. 142); srov. také vysokoškolskou učebnici R. DOSTÁLOVÁ – C. FRANC-SGOURDEOU a kol., *Základní kurz novořeckého jazyka: Εισαγωγή στη νεοελληνική γλώσσα*, Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 137: „Tvar slovesa může být činný (ενεργική φωνή) nebo trpný (παθητική φωνή, přesněji mediopasivní).“

¹³ Ve svém článku „The Error of Erasmus and Un-Greek Pronunciations of Greek,” *Filología neotestamentaria* 8 (1995): 151–185, C. C. Caragounis např. argumentuje (podle mého soudu poněkud jednostranně) ve prospěch názoru, že výslovnost řečtiny v novozákonní době byla prakticky stejná jako v řečtině moderní.

¹⁴ Srov. např. C. GUIRAUD, *Grammaire du Grec*, 3. vyd., Paris: Presses Universitaires, 1982, s. 59: „L’opposition la plus ancienne en grec est entre l’actif et le moyen. Le passif est né peu à peu d’une spécialisation du moyen“; M. CARREZ, *Grammaire Grecque du Nouveau Testament*, 6. vyd., Genève: Labor et Fides, 1985, s. 139, také poukazuje na pozdní vznik pasiva.

¹⁵ Srov. např. TAYLOR, „Deponency and Greek Lexicography,” s. 175: „there is a close relationship between the middle and the passive in Greek, both in those tenses where the two are not distinguished and in those where they are.“

myšlenky v tomto směru formulovali výrazným způsobem, je např. emeritní profesor univerzity v Saint Louis ve státě Missouri v USA C. Conrad.¹⁶ Prosazuje názor, že jak tvary, které se tradičně nazývají „mediopasivní“, tak tvary, které bývají označovány jako „pasivní“, by měly nést stejné označení, např. „mediopasivní“.¹⁷ Tento postoj je spojen také s poukazem na nevhodnost a nepotřebnost termínu „deponentní slovesa“ pro starověkou řečtinu.¹⁸ Tyto názory nelze jistě lehkověžně přehlížet. Pro naši otázku minimálně znamenají, že i když zůstaneme u tradičního pojmenování slovesných tvarů, je třeba dbát na význam slovesného tvaru v dané výpovědi, tj. přihlížet mj. také k souvislosti, a že se nelze spoléhat pouze na tvar samotný. Také úzus daného slovesného tvaru nelze opomíjet.

2. KDE LZE VIDĚT PASSIVUM DIVINUM

Základním předpokladem, aby některý slovesný tvar mohl být označen jako *passivum divinum*, je samozřejmě skutečnost, že tento tvar má opravdu pasivní význam. Z předešlého oddílu vyplynulo, že se přitom nelze opírat jen o samotný slovesný tvar. Je třeba přihlížet hlavně ke kontextu, který je ostatně, jak známo, u drtivé většiny slov obecně nezbytný pro určení jejich významu. Druhou podmínkou potom musí být ovšem skutečnost, že za vlastního činitele děje (který bývá v gramatice označován jako *agens*) lze označit Boha. K zjištění tohoto faktu je třeba také přihlížet ke kontextu. Ověření obou předpokladů nemusí být jednoduché a může narážet na potíže. Dá se sice předpokládat, že u druhé podmínky budou tyto potíže většinou mnohem menší, ale nelze je také podceňovat.

a) Nejjasnější situace, kdy neexistuje žádná pochybnost o tom, že určitý řecký slovesný tvar má pasivní význam, je dána tehdy, když skutečný původce děje (*agens*) je výslovně uveden. To se děje pomocí předložek, jako je ὑπό, ale také ἀπό a někdy παρά (všechny s genitivem); prostředník nebo prostředek je uveden zpravidla pomocí διὰ s genitivem. Další možností je užití prostého dativu nebo dativu s předložkou ἐν, zřídka vyjádření pomocí předložky ἐκ s genitivem.¹⁹ V Novém zákoně najdeme dostatek příkladů, kdy jako původce děje je výslovně uveden Bůh. Např. v Lk 1,26 čteme: ἀπεστάλη ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ ἀπὸ τοῦ θεοῦ („byl poslán od Boha anděl Gabriel“), nebo v 2 Kor 1,4: παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ θεοῦ („sami jsme povzbuzováni Bohem“ nebo v překladu lépe aktivně „sám Bůh nás potěšuje“). Uvedme ještě příklad na

¹⁶ Srov. např. jeho příspěvek, který lze nalézt na <<http://www.ioa.com/~cwconrad/Docs/NewObsAnc-GrkVc.pdf>> [30. 1. 2005]: „New Observations on Voice in the Ancient Greek Verb,“ a zvláště formulaci: „The simple fact is that the -θη- endings were *never* essentially passive“ (3.2).

¹⁷ Viz tamtéž, 6.4.2. Pro rozlišení tradičních tvarů mediopasivních a pasivních navrhuje C. Conrad např. označení „MP1“ a „MP2“ (srov. tamtéž, 7.1.2).

¹⁸ Viz tamtéž, 5.5: „What I would urge is that we cease referring to the so-called ‘Deponent Verbs’ by that name.“ Tento postoj však není zdaleka nový. V podstatě ho vyjádřil už A. T. ROBERTSON, *A Grammar of the Greek New Testament in the Light of Historical Research*, Nashville: Broadman Press, 1934 (1. vyd. 1914), s. 332, kde reagoval na názor J. H. Moultona (viz J. H. MOULTON, *A Grammar of New Testament Greek*, sv. 1, *Prolegomena*, 3. vyd., Edinburgh: T. & T. Clark, 1908, s. 153), že označení „deponentní“ by měla mít v řečtině slovesa, která jsou pouze aktivní nebo pouze mediální, větou: „The truth is that it should not be used at all.“

¹⁹ Přehled těchto vazeb při uvádění původce děje v novozákonní řečtině vyjmenovává např. WALLACE, *Greek Grammar Beyond the Basics*, s. 431–435.

vazbu se slovesem, které nás bude později zajímat. V Řím 6,4 apoštol Pavel napsal: ὡςπερ ἡγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς, což je třeba přeložit i v češtině pasivně („jako byl Kristus vzkříšen Otcovou slávou“ – „sláva“ představuje nástroj, ale vlastním činitelem je jednoznačně Otec a slovesný tvar ἡγέρθη má pasivní význam). Není třeba rozmnožovat příklady tohoto typu, protože v těch případech, kdy je původce děje – v tomto případě Bůh – explicitně vyjádřen a je tak jasný i pasivní význam slovesného tvaru, nemá význam hovořit o *passivu divinu*, protože bychom logicky měli hovořit také o *activu divinu*, kdy je sloveso aktivní a původcem děje je Bůh. Něco takového nemá logický význam. Jde prostě o různé vyjádření výpovědi o Bohu. Můžeme se ptát po důvodech tohoto vyjádření, ale není důvod pro zvláštní označení slovesné vazby jen proto, že se jedná o Boha.

b) Jiná je situace, když agens děje není výslovně vyjádřen. V Novém zákoně najdeme řadu případů, kdy se dá s dostatečnou jistotou poznat, že vlastním původcem děje je Bůh. Kromě shora uvedeného příkladu z Mt 7,7 a Lk 11,19 lze uvést jako názorné příklady ještě důvodové věty z blahoslavenství (Mt 5,4b; 5,6b; 5,7b; 5,9b). Jistě by mohl někdo říci, že např. αὐτοὶ χορτασθήσονται v Mt 5,6b by se dalo také přeložit a chápat jako „oni se nasytí“, ale souvislost textu a paralelnost s dalšími blahoslavenstvími ukazují jasně na Boha jako na původce a ručitele tohoto nasycení. Jasným příkladem je také 1 Kor 13,12, kde apoštol Pavel říká, že na rozdíl od „nyní“ (ἄρτι), kdy jeho poznání je částečné, potom (τότε) bude poznávat, jak i sám „byl poznán“ (ἐπεγνώσθην). Tvar ἐπεγνώσθην zde má pasivní význam (doslova „byl jsem poznán“) v neposlední řadě také proto, že ze souvislosti vyplývá, že původcem děje, nositelem poznání se myslí Bůh. Některé překlady to také výslovně vyjadřují.²⁰ Slovesných tvarů tohoto typu je v Novém zákoně poměrně velké množství. J. Jeremias hovoří skoro o stovce případů v Ježíšových slovech v synoptických evangeliích.²¹ Asi většina míst, která uvádí, obsahuje skutečně slovesný tvar s pasivním významem, jehož činitelem děje může být logicky jen Bůh. I když nevyloučíme, že některé tvary mohou být, pokud jde o slovesný rod, sporné nebo dokonce lze u nich pasivní význam vyloučit, přesto je těch jasných míst v Novém zákoně poměrně mnoho, připočítáme-li ještě texty mimo přímou řeč v evangeliích a také místa v ostatních knihách Nového zákona.

Lze říci, že v případech tohoto typu, kdy slovesný tvar má skutečně pasivní význam a naprosto logickým a jedině možným původcem děje je Bůh a kdy nelze pochybovat o tom, že na tohoto původce děje myslel také autor příslušné novozákonní knihy, je oprávněné hovořit o *passivu divinu*. Tím označením se právě připomíná teologická myšlenka, která je alespoň na první pohled skrytá. V tom spočívá jasný rozdíl oproti aktivnímu vyjádření. Důvody užití pasiva mohou být různé, často je to pouze stručnost takové výpovědi, která může spíše jen působit dojmem než být úmyslným a vědomým zamlčením Božího jména. Důvod pasivní formulace je třeba v každém případě jednotlivě zkoumat, ale to nevylučuje možnost hovořit už vzhledem ke stručnosti o *passivu divinu* tam, kde jsou splněny uvedené podmínky.

c) Existují ovšem rovněž případy sporné. To lze poznat už z odlišného hodnocení stejných míst různými autory. Např. D. Wallace říká, že výraz γέγραπται („je psáno“),

²⁰ Např. ČEP má aktivní vyjádření „jako Bůh zná mne“.

²¹ JEREMIAS, *Neutestamentliche Theologie*, s. 21. Tamtéž, s. 22, vyjmenovává pak jednotlivá místa a slovesa podle rozdělení výskytů: Mk 21krát, logia u Mt a Lk 23krát, jen u Mt 27krát, jen u Lk 25krát.

který slouží k uvedení citátů z Písma (ze Starého zákona) by se měl také pokládat za *passivum divinum*.²² Naproti tomu J. Jeremias tuto formuli z této kategorie vylučuje, protože logickým podmětem je podle něho příslušný biblický autor.²³ Rozhodně bychom nemohli výraz γέγραπται zařadit do předcházející skupiny. Lze si stěžet představit, že by ten, kdo takto uváděl nějaký biblický citát, myslel speciálně na Boha jako na autora citovaného textu, i když pochopitelně pro něho tento text představoval Boží slovo. Proto musíme dát Jeremiasově pohledu přednost. J. Jeremias nezařazuje mezi *passiva divina* ani jiný obrat ve vztahu k Písmu, a to ἐρρέθη („bylo řečeno“). Tady je podle něho nejisté, kdo se myslí jako původce děje (Bůh?, Tóra?, předkové?).²⁴

Velký teologický význam má nepochybně sloveso ἐγείρω, když se ho užívá v souvislosti se zmrtvýchvstáním Ježíše Krista. Docela běžně se přitom užívá tvarů aoristu „pasivního“ ἡγέρθη, ἐγερθήναι atd. nebo také „mediopasivního“ perfekta. Viděli jsme, že v Řím 6,4 měl tvar ἡγέρθη význam „byl vzkříšen“, protože původce děje – Bůh – byl výslovně uveden. Ale jak chápat tyto tvary, když o Bohu není v dané výpovědi žádná zmínka? Tuto otázku si položil také už např. J. H. Moulton v prvním dílu (*Prolegomena*) velké gramatiky novozákonní řečtiny. Dal přednost nepřechodnému významu např. v Mk 16,6, ale pro 1 Kor 15 (kde máme sedmkrát perfektem ἐγήγερται) vidí jako správný překlad pasivní, protože kontext „silně zdůrazňuje Boží jednání“.²⁵ Ale kontext by neměl být rozhodně chápán v příliš širokém smyslu. Každopádně však např. v Mk 16,6; Mt 28,7; Lk 24,6.34 by se ἡγέρθη mělo spíše překládat a chápat jako „vstal (z mrtvých)“ než „byl vzkříšen“, protože tvary na -θη nebyly zřejmě vnímány automaticky a v první řadě jako pasivní. To platí samozřejmě i přesto, že Nový zákon hovoří na řadě míst jasně o tom, že Bůh vzkřísil Ježíše z mrtvých (viz např. Sk 3,7.15; 4,10; 5,30; 10,40; 13,30.37; Řím 10,9; 1 Kor 6,14; 15,15; 1 Sol 1,10).

Sloveso γίνομαι má v Novém zákoně aorist ἐγενόμην, ale také ἐγενήθη.²⁶ Jestliže oba tvary mají stejný význam, pak je zde otázka, kdy nebo zda vůbec je třeba chápat tvary se slabikou -θη- jako pasivní. Tvar γενηθήτω na velmi známém místě v modlitbě Páně v Mt 6,10 zařadili např. Strack a Billerbeck mezi případy *passiva divina*.²⁷ A. Robertson vidí ve své gramatice možný rozdíl mezi ἐγένετο (Jan 1,14) a γενηθήτω (Mt 6,10).²⁸ J. Jeremias však Mt 6,10 a sloveso γίνομαι mezi Matoušovými případy *passiva divina* neuvádí.²⁹ Je jasné, že plné prosazení Boží vůle „v nebi“ i „na zemi“ může skuteč-

²² WALLACE, *Greek Grammar Beyond the Basics*, s. 438, pozn. 103.

²³ JEREMIAS, *Neutestamentliche Theologie*, s. 22, pozn. 11: jako doklady pro tento pohled uvádí Mk 10,5; 12,29; Jan 1,45; 5,46.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ MOULTON, *Prolegomena*, s. 163. Tím se aspoň zčásti řídili také patrně ti, co připravovali Neovulgátu, protože ta má v 1 Kor 15.4.12.13.14 „suscitatus est“ (v 1 Kor 15,16.17.20 je ovšem „resurrexit“), zatímco „stará“ Vulgáta měla na všech sedmi místech „resurrexit“. Je možná aspoň otázka, zda překladatelé Vulgáty neměli přece jen lepší jazykový cit pro řecký originál (nehledě na nejednotnost tlumočení Neovulgáty).

²⁶ Daleko převažují tvary „mediální“, a to asi desetinásobně. Podle mých výpočtů je v NZ poměr mezi „mediálním“ a „pasivním“ aoristem slovesa γίνομαι (ve všech způsobech) 447:45.

²⁷ Viz H. L. STRACK – P. BILLERBECK, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, sv. 1, München: Beck, 1922, s. 443.

²⁸ ROBERTSON, *A Grammar of the Greek New Testament*, s. 818.

²⁹ Viz JEREMIAS, *Neutestamentliche Theologie*, s. 22, pozn. 13.

nit jediné Bůh. Ale Boží vůle „na zemi“ mají uskutečňovat také lidé.³⁰ I když jejich konání by se dalo chápat jako zahrnuté v pasivním smyslu³¹ tvaru γενηθῆτω, zdá se z gramatického hlediska asi nejlepší význam, který máme v českém překladu „bud' vůle tvá“ nebo ještě výstižněji v německém „dein Wille geschehe“ (= ať se stane tvá vůle).³² I když pasivní chápání tohoto místa (a také Mt 26,42, kde je stejná formulace γενηθῆτω τὸ θέλημα σου) je patrně rozšířené,³³ můžeme nanejvýš označit tento případ jako sporný, a to spíše a mnohem více v otázce pasiva obecně než v otázce *passiva divina*, protože zde nejde jen o jednání Boží.

V perikopě o Ježíšově proměnění na hoře se nachází v Mk 9,2 a Mt 17,2 slovesný tvar μεταμορφώθη. Má tento tvar význam pasivní nebo spíš zvratný, při němž je podmět chápán jako původce děje, tj. mělo by se přeložit „byl proměněn“ nebo „proměnil se“? V prvním případě by se pak dalo hovořit o *passivu divinu*, protože jediným logickým činitelem tohoto proměnění by byl Bůh. Většina překladů do moderních jazyků, zvláště anglických a německých dává přednost vyjádření pomocí trpného rodu („he was transfigured“,³⁴ „er wurde verwandelt“,³⁵ popř. „er wurde verklärt“,³⁶ ČEP i český liturgický překlad mají – při jiné formulaci dalších větných členů – „byl proměněn“). Jestliže bereme vážně předchozí zjištění, že tvary s formantem -θη- nemají nutně pasivní význam, pak je minimálně třeba počítat i s významem „proměnil se“. ³⁷ Zeptáme-li se, jak asi mohli chápat tento výraz oba evangelisté (autoři Markova a Matoušova evangelia) a první adresáti těchto evangelií, je jistě těžké dát jednoznačnou odpověď. Ale zdá se asi méně pravděpodobné, že by evangelisté pomocí μεταμορφώθη přímo chtěli vyjádřit nebo první čtenáři a posluchači těchto evangelií by automaticky vnímali, že tímto tvarem má být skryté vyjádřeno, že hlavním jednatelem byl Bůh, když se vypráví o tom, že jmenovaní tři učedníci viděli proměněného Ježíše. Latinský překlad má zde „transfiguratus est“, což samozřejmě mohlo být chápáno jako skutečné pasivum: „byl proměněn“. Ale pro řecký text to není

³⁰ Srov. H. SCHÜRMANN, *Das Gebet des Herrn als Schlüssel zum Verstehen Jesu*, 6. vyd., Leipzig: St. Benno, 1981, s. 195, pozn. 114: „Unsere Bitte lässt zunächst daran denken, daß der Wille Gottes aktiv – von Gott, dann aber auch von den geschaffenen Wesen – verwirklicht, getan werde.“

³¹ Srov. v předch. pozn. „getan werde“.

³² Není nezajímavé, že koptský překlad této prosby v Mt 6,10 (ΠΕΚΟΥΘΩ ΜΑΡΕΘΩΠΕ) užívá tzv. kauzativního imperativu (nazývaný také optativ nebo jussiv), takže úplně doslovný překlad zní: „tvá vůle ať se stane“ (text: TILL, *Koptische Grammatik*, s. 259).

³³ Pozoruhodně také C. CONRAD („New Observations on Voice in the Ancient Greek Verb“, Appendix), uvádí Mt 6,10 a Mt 26,42 mezi místy, kde je podle něho pasivní význam γενηθῆτω nesporný („This is unquestionably passive“). Nelze se ubránit dojmu, že zde působí vliv anglického překladu „thy will be done“. Podobně pasivní vyjádření najdeme i v jiných jazycích, např. ve francouzštině („ta volonté soit faite“) nebo italštině („sia fatta la tua volontà“). Tyto překlady vycházejí zřejmě původně z latinského textu („fiat voluntas tua“). Je to zvláštní jen na první pohled, protože v latině sloužily tvary přítentního kmene slovesa „fio, fieri“ (stávat se) také k vyjádření pasiva slovesa „facere“ (činit, konat, dělat), tj. „fit“ znamenalo nejen „stává se“, ale také „je konán“.

³⁴ Tak např. New International Version (1984), New Jerusalem Bible (1985), New American Bible (1986), New Revised Standard Version (1989), English Standard Version (2001), New English Translation (2004).

³⁵ Tak tzv. Einheitsübersetzung (1980).

³⁶ Tak Schlachterův (1951) a Lutherův překlad (1984).

³⁷ Např. W. HAUBECK – H. von SIEBENTHAL, *Neuer sprachlicher Schlüssel zum griechischen Neuen Testament: Matthäus bis Apostelgeschichte*, Giessen: Brunnen, 1997, s. 107 a 275, uvádějí dvě možnosti překladu: „er wurde ... verwandelt“ a „veränderte sich sein Aussehen“.

ještě rozhodující. Je však přinejmenším pozoruhodné, že koptský překlad (sahidický dialekt) má vyjádření zvrtné: $\Delta\psi\theta\epsilon\tau\iota\varsigma\ \mu\epsilon\tau\epsilon\psi\epsilon\tau\iota\varsigma\ \epsilon\beta\omicron\lambda$, tj. „proměnil se před nimi“.³⁸ Minimálně přirozenější se jeví nepasivní překlad u části moderních překladů.³⁹ Působí to rozhodně nenuceným dojmem. Jestliže je možné o pasivním smyslu $\mu\epsilon\tau\epsilon\mu\omicron\rho\phi\omega\theta\eta$ v Mk 9,2 a Mt 17,2 diskutovat, není naprosto vhodné hovořit zde o *passivu divinu*, protože nemáme dostatečnou jistotu, že evangelisté chtěli volbou tohoto tvaru vědomě vyjádřit, že hlavním jednatelem a původcem děje je Bůh.

d) Logicky zbývají ještě případy, kdy není odůvodněné o *passivu divinu* hovořit. Ale už u některých případů v minulém oddílu bylo řečeno, že by se mezi *passiva divina* spíše počítat neměly. Ovšem protože se objevují také opačné názory, byly zařazeny mezi případy sporné. Na druhé straně je jasné, že případy, které naprosto jasně nepřicházejí jako *passivum divinum* v úvahu, není třeba se vůbec zabývat. Přesto však uveďme v této skupině alespoň jeden příklad slovesa, které svádí k tomu, aby jeho „pasivní“ aorist byl chápán jako pasivum, včetně *passiva divina*. Podle našeho soudu však vnímají i mnozí významní exegeté tvary tohoto slovesa čistě mechanicky. Je to způsobeno významem onoho slovesa, přesněji nerozlišováním jeho významů. Jedná se o sloveso $\gamma\epsilon\upsilon\upsilon\acute{\omega}\omega$. Toto sloveso má různé významy podle toho, kdo vystupuje jako podmět a podle toho, v jakém slovesném rodu se ho užívá. Je-li v aktivu podmětem osoba mužského pohlaví, má význam „plodit, zplodit“. Je-li v tomtéž slovesném rodu podmětem osoba ženského pohlaví, pak znamená „rodit, porodit“. Ve tvarech mediopasiva nebo (podle tradičního označení) v aoristu „pasiva“ má význam „narodit se“. Jedná se v tomto případě o skutečné pasivum? Když se někdo rodí, není rozhodně hlavním činitelem děje. Pro tuto úlohu se nabízí matka, která rodí. Ale takto úzce nebylo toto sloveso jistě běžně chápáno a zřejmě spíše vyjadřovalo skutečnost příchodu na svět a začátku života ve viditelné podobě. Jestliže nacházíme pasivní vyjádření slovesa „narodit se“ v některých moderních jazycích, jako v angličtině („be born“) nebo v němčině („geboren werden“),⁴⁰ je to spíše pasivum čistě formální. V češtině máme zvrtné sloveso „narodit se“. Jedná se však o tzv. *reflexivum tantum*, tzn. že u něho „nelze uvažovat o významu zvrtné podoby, protože ji nelze srovnávat

³⁸ Tak Mt 17,2 (srov. VERGOTE, *Grammaire copte*, sv. 2a, s. 189) a zřejmě také Mk 9,2 (srov. W. E. CRUM, *A Coptic Dictionary*, Oxford: Clarendon Press, 2000 [= 1939], s. 551b). Funkci zvrtného zájmena zde plní – jak je v koptštině běžné – osobní zájmeno 3. os. sg. mužského rodu ψ . Smysl je jasný a dal by se zvýraznit jako „proměnil sám sebe před nimi“.

³⁹ Jsou to některé francouzské, např. překlad A. Tricota (1952): „il se transfigure“ nebo *Bible en français courant* (1997): „Il changea d'aspect“, ale také česká Nová kralická Bible (1998): „proměnil se před nimi“ nebo slovenský liturgický překlad (1995): „Tam sa pred nimi premenil.“

⁴⁰ V anglických slovnících není obvykle tento význam uveden pod slovesem „bear“ (nést, rodit), ale zvlášť pod heslem „born“, a to už jednak kvůli speciálnímu tvaru participia (jen v tomto významu je „born“, jinak „borne“; rozdíl je ovšem pouze v pravopisu!), ale k tomu jistě přispívá také sám speciální význam „narodit se“. Největší a autoritativní slovník *The Oxford English Dictionary* (sv. 2, s. 23) uvádí tento význam pod slovesem „bear“, ale u participia „born“ (tamtéž, s. 415) konstatuje, že „to be born“ není v moderním úzu už chápáno jako pasivní sloveso: „In modern use the connexion with *bear* is no longer felt; the phrase *to be born* has become virtually an intr. verb.“ V německých slovnících je význam „narodit se“ obvykle uveden v rámci hesla slovesa „gebären“ (rodit), ale i tam nestojí pasivní význam vůbec v popředí, protože se z významu „geboren werden“ nic podstatného neztratí, když se nahradí synonymem „zur / auf die Welt kommen“ (= přijít na svět) nebo „das Licht der Welt erblicken“ (= spatřit světlo světa); srov. např. *Wörterbuch Synonyme*, ed. H. Görner a G. Kempcke, 2. vyd., München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2000, s. 314.

s podobou nezvratnou⁴¹ (pouhé **narodit* neexistuje). Latina měla tzv. „deponentní“ sloveso *nascor, nasci* („narodit se“). Ale románské jazyky už mají slovesa čistě aktivní, jako např. francouzština *naître* nebo italština *nascere*⁴² či španělština *nacer*. Úzus řeckého slovesa γεννάω v mediopasivu (včetně tzv. „pasiva“) zřejmě v podstatě odpovídal českému slovesu „narodit se“. O skutečném pasivu se zde proto nedá mluvit. To by bylo možné jen v případě, že by nějakým výrazným způsobem bylo dáno najevo, že takovýto smysl chtěl autor vyjádřit (nejlépe výslovným uvedením původce děje). Jinak ovšem je třeba počítat pouze s významem, který vyjadřuje skutečnost, že někdo přišel na svět, tzn. že se narodil. Příklady tohoto úzu jsou v řečtině koiné samozřejmě poměrně četné. Stačí si jen připomenout některá místa z Nového zákona. O zrádci Jidášovi se v Mk 14,21 a Mt 26,24 říká, že by bylo pro něho lépe, „kdyby se nebyl narodil“ (ἐἰ οὐκ ἐγεννήθη), při výslechu rodičů uzdraveného slepce v Jan 9,19n. působí potíže skutečnost, že „se narodil slepý“ (τυφλὸς ἐγεννήθη), v Jan 16,21 říká Ježíš, že žena, která rodí, má radost, že „se narodil člověk“ (ἐγεννήθη ἄνθρωπος),⁴³ ve Sk 7,20 říká Štěpán, že v době útlu Izraele v Egyptě se narodil (ἐγεννήθη) Mojžíš, podle Sk 22,20 Pavel říká, že se jako římský občan už narodil (γεγέννημαι), v Gal 4,23 apoštol Pavel v alegorickém výkladu pasáže z Geneze připomíná, že Abrahámov syn z otrokyně, tj. Izmael, „se narodil přirozeným způsobem“⁴⁴ (κατὰ σάρκα γεγέννηται). Tento význam je zcela evidentně a jednoznačně vidět ve Sk 2,9, kde se poutníci v Jeruzalémě diví, že každý z nich slyší Galilejce ve své rodné řeči (τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν ἐν ᾗ ἐγεννήθημεν), tj. doslova: „naši vlastní řeči, v níž jsme se narodili“. Zde je nějaké jiné chápání, třeba týkající se „plození“, naprosto vyloučeno.

Stejný význam jako v uvedených příkladech platí také nepochybně pro Mt 1,16, kde se hovoří o Josefovi, muži Marie, „z níž se narodil (ἐγεννήθη) Ježíš, nazývaný Kristus“. Toto místo má určitou zvláštnost v tom, že je součástí rodokmenu Ježíše Krista a že před „pasivním“ tvarem ἐγεννήθη předchází 39krát aktivní tvar aoristu ἐγέννησεν s různými mužskými jmény jako podmětem. Jeho význam je tedy „zplodil“. Tvar ἐγεννήθη ve v. 16 se může jevit jako pokračování předcházející řady, ale současně

⁴¹ B. HAVRÁNEK – A. JEHLÍČKA, *Česká mluvnice*, 4. vyd., Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, s. 243.

⁴² U tvarů složeného minulého času (tj. franc. *passé composé* „il est né“ a it. *passato prossimo* „è nato“) se jedná samozřejmě o tvary čistě aktivní, jak je to ostatně poznat z odpovídajících tvarů jednoduchého minulého času „il nacquit“ (tzv. *passé simple*) ve francouzštině a „nacque“ (tzv. *passato remoto*) v italštině.

⁴³ Věta v Jan 16,21 obsahuje ještě příslovečné určení εἰς τὸν κόσμον. Proto je možný překlad „že na svět přišel člověk“ (tak ČEP). Ale to současně ukazuje, že sloveso γεννάω v „pasivu“ mělo čistě nepřechodný význam.

⁴⁴ To je nejlogičtější význam i zde, třebaže většina komentářů (ne však většina překladů!) dává přednost překladu „byl zplozen“. Opírají se asi o významný slovník W. BAUER, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*, 6. völlig neu bearbeitete Aufl. im Inst. für Neutestamentliche Textforschung, Münster, unter bes. Mitwirkung von V. Reichmann hrsg. v. K. Aland u. B. Aland, Berlin – New York: de Gruyter, 1988, sl. 311: „d. auf Fleischesweise Erzeugte“; obdobně: F. W. DANKER (ed.), *Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, based on Walter Bauer's *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*, sixth edition, ed. Kurt Aland and Barbara Aland, with Viktor Reichmann and on previous English Editions by W. F. Arndt, F. W. Gingrich, and F. W. Danker, 3. vyd., Chicago: University of Chicago Press, 2000, s. 193: „he that was fathered by human design“. Ale viz např. M.-J. LAGRANGE, *Saint Paul: Épitre aux Galates*, 2. vyd., Paris: Gabalda, 1950 (= 1925), s. 123: „celui de la servante nacquit selon la chair“ (zvýrazněno mnou).

také jako „pasivní“ kontrast k předešlým aktivním tvarům od stejného slovesa γεννάω. Tento povrchní dojem však stěží může něco změnit na skutečnosti, že na základě běžného úzu první čtenáři Matoušova evangelia a zřejmě i sám evangelista mohli zde (tj. v Mt 1,16) ve tvaru ἐγεννήθη vidět pouze vyjádřenou skutečnost narození Ježíše Krista, i když ta, jak naznačuje změněná formulace, proběhla jinak.⁴⁵

Jestliže i v některých předních komentářích k Matoušovu evangeliu se objevují interpretace, které vycházejí z pasivního významu tvaru ἐγεννήθη v Mt 1,16 a autoři z toho vyvozují teologické závěry, je třeba to označit za neopodstatněné, neoprávněné a nesprávné. Toto podle mého soudu dostatečně nepodložené hodnocení výpovědi v Mt 1,16 se projevuje nejen ve výkladu, ale někdy už v samotném překladu tohoto verše. Tak např. J. Gnilk a ve svém komentáři k Mt překládá v Mt 1,16: „z ní (tj. Marie) byl zplozen (wurde gezeugt) Ježíš...“⁴⁶ Ve výkladu pak konstatuje: „Pasivní tvar však opisuje Boží jednání.“⁴⁷ Podobně chápe tento text ve svém komentáři A. Sand.⁴⁸ Také velký komentář U. Luze v tomto ohledu nezaostává, když rovněž překládá „byl zplozen Ježíš (Jesus... gezeugt wurde)“, třebaže zná také význam „narodil se“, ale v poznámce zvolený překlad obhajuje „kvůli semknutosti (Geschlossenheit) rodokmenu“.⁴⁹ Určitého vrcholu v tomto směru pak dosahuje ve svém komentáři D. A. Hagner, který v Mt 1,16 překládá „the husband of Mary of whom God brought forth Jesus“,⁵⁰ což by mohl někdo dokonce přeložit – podle dost známého významu zastarávajícího frázového slovesa *bring forth* – jako „muž Marie, z níž Bůh porodil Ježíše“, ale asi bylo míněno „z níž Bůh přivedl na svět Ježíše“. Takovéto chápání by bylo možné jen v tom případě, kdyby tvar ἐγεννήθη měl jednoznačně pasivní význam a sám by pak byl také poměrně málo frekventovaný, takže by nápadným způsobem odkazoval čtenáře na Boha jako na činitele příchodu Ježíše Krista na svět. Ale tak tomu zde zdaleka není.⁵¹ Ve formulaci ἐγεννήθη první čtenáři a adresáti Matoušova evangelia zřejmě viděli a cítili pouze vyjádření skutečnosti, že Ježíš přišel na svět, že

⁴⁵ Koptský překlad v Mt 1,16 převádí řecký text, jako by se jednalo o pasivum, protože to jiným způsobem bylo stěží možné: ΜΑΡΙΑ ΤΑΙ ΕΝΤΑΥΧΠΕΤΣ ΕΒΟΛ ΝΕΗΤΣ, tj. doslova „Maria, ta, která porodili Ježíše z ní“ (= „Maria, z níž se narodil Ježíš“). Sloveso ΧΠΟ má jistě také význam „plodit“, ale mnohem logičtěji se tady nabízí překlad, který vidí Marii jako původce děje (tak B. LAYTON, *A Coptic Grammar With Chrestomathy and Glossary: Sahidic Dialect*, 2. vyd., Wiesbaden: Harrassowitz, 2004, s. 136), i když zde není předložka ΕΒΟΛ ΤΙΝΙ jako běžně u pasiva, ale překlad tady kopíruje řecký originál. Srov. Mt 2,1 (tamtéž): ΤΣ ΔΕ ΠΤΕΡΟΥΧΠΟΥ ΤΡΑΙ ΝΕΒΗΘΛΕΕΜ = „Když se však Ježíš narodil v Betlémě“ (doslova: „Ježíš když však ho porodili...“).

⁴⁶ J. GNILKA, *Das Matthäusevangelium*, 1. Teil, Kommentar zu Kap. 1,1–13,58, Freiburg: Herder, 1986, s. 3. Tamtéž, s. 10, pozn. 34, uvádí, že uvedený obrat by se mohl také přeložit „z níž se narodil (geboren wurde)“, ale odmítá to, protože „v rodokmenu toto sloveso znamená vždy: plodit“. Je to zvláštní a málo přesvědčivý argument, protože v Mt 1,16 je právě porušená běžná struktura rodokmenů.

⁴⁷ Tamtéž, s. 11.

⁴⁸ Viz jeho překlad: A. SAND, *Das Evangelium nach Matthäus*, Leipzig: St. Benno, 1989, s. 41: „Josef, den Mann Marias, aus der gezeugt wurde Jesus...“

⁴⁹ U. LUZ, *Das Evangelium nach Matthäus*, sv. 1, Mt 1–7, 5. vyd., Düsseldorf – Zürich: Benziger; Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 2002, s. 129 a pozn. 19.

⁵⁰ Viz D. A. HAGNER, *Matthew 1–13*, WBC 33A, Dallas: Word Books, 1993, s. 4.

⁵¹ Poněkud jiná situace je v Mt 1,20, kde tvar γεννηθέν by už mohl být spíše chápán jako pasivní, a tedy i jako *passivum divinum*, ale nicméně užívalo se ho také ve významu „dítě“. Většina moderních překladů to také aspoň do jisté míry vnímá, když překládají „dítě, které bylo v ní počato“ nebo „to, co bylo v ní počato“. Pozoruhodné je i místo z Diodora Sikulského (17,77,3) z 1. stol. př. Kr., které se uvádí jako doklad pro označení ještě nenarozeného dítěte (viz např. DANKER [ed.], *Greek-English*

se narodil. Proto není naprosto oprávněné zde vidět *passivum divinum*.⁵² Znamenalo by to vnášet do textu něco, co tento text sám neříká. Takový výklad textu bývá někdy mezi biblisty označován jako *eisegeze* (jako opak opravdové *exegeze*). Předem poučení čtenáři zde samozřejmě už vycítili odkaz na panenské zrození, o němž vypráví evangelista později (Mt 1,18.20). Ale bylo to na základě změny struktury rodokmenu a neuvedení Ježíšova otce, ne ze samotného „pasivního“ tvaru ἐγεννήθη.⁵³

3. ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ

Předcházející příklady nemohou být zdaleka vyčerpávající. Jedná se jen o zástupce různých druhů případů, které se dotýkají problematiky tzv. *passiva divina* v Novém zákoně. Ale z jejich hodnocení je možné poznat, jakými zásadami je třeba se řídit při posuzování otázky *passiva divina* v novozákonních textech. Bylo možné konstatovat, že hovořit o *passivu divinu* v Novém zákoně má smysl. Musí se to však dít s náležitou obezřetností a dostatečným zdůvodněním. Je nezbytné, aby byly splněny dvě podmínky. Jednak musí být naplněn požadavek, aby příslušný slovesný tvar měl v daném kontextu skutečně a nepochybně pasivní význam. K tomu např. nestačí, že se jedná o tvar aoristu (nebo futura), který obsahuje slabiku -θη-, protože takový tvar může mít i význam mediální nebo někdy také čistě nepřechodný. Druhá podmínka logicky vyžaduje, aby z kontextu bylo dostatečně jasné, že původcem děje, který je vyjádřen slovesným tvarem s pasivním významem, je pouze Bůh. Míst, kde jsou obě podmínky splněny, je v celém Novém zákoně (hlavně v evangeliích) poměrně velké množství (řádově přesahující desítky případů). Ale náš článek chtěl především upozornit na hranici, která by při exegezi Nového zákona neměla být překročena, má-li exegeze zůstat exegezí a ne objevováním něčeho, co vlastně Nový zákon na daném místě neříká, tedy *eisegezi*.

Lexicon, s. 193), protože zní: τὸ γεννηθῆν ἐκ οὐκ ἐκ γυναικός (podle *Thesauri Linguae Graecae*, University of California, přístupného na databázi <<http://www.phil.muni.cz/klas/databaze>> [30. 1. 2005]); tento citát totiž ukazuje, že výraz γεννηθῆν nemusel být spojován pouze s myšlenkou plození. Proto i u Mt 1,20 je minimálně málo vhodné hovořit o *passivu divinu*.

⁵² Asi pod vlivem velkých komentářů hovoří také P. MAREČEK ve své knize *Ježíš Kristus v Matoušově evangeliu: Hlavní christologické tituly* (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003, s. 31) zcela samozřejmě o tom, že se zde jedná „o tzv. *passivum divinum*, které poukazuje na činnost Ducha svatého při Ježíšově početí“. Podobně tamtéž, s. 122.

⁵³ Lze souhlasit s výkladem Mt 1,16, který podává W. WIEFEL, *Das Evangelium nach Matthäus*, Leipzig: Evang. Verl.-Anstalt, 1998, s. 29, v němž připomíná právě význam odlišné formulace v tomto verši: „Die Formulierung läßt erkennen, daß nicht an eine menschliche Zeugung gedacht ist, vielmehr hinter dem Geborenwerden (ἐγεννήθη) göttliches Geheimnis aufleuchtet“ (zvýrazněno mnou).

The so-called *passivum divinum* in the New Testament

Keywords: New Testament Greek; passive voice; *passivum divinum*

Abstract: The article deals with those places in the New Testament where God's acting is expressed by means of a passive verb form without mentioning God explicitly. The author considers the usage of the term *passivum divinum* as useful. However, two conditions are to be met. The respective verb form in the concrete utterance should have a clear passive meaning and the context should unequivocally point to God as the only agent. The first condition cannot be met by the verb form alone because e.g. the aorist (and future) forms with the formant -θη- are not always clearly passive. This is demonstrated especially in Mt 1.16 where the form ἐγεννήθη itself is often regarded as a *passivum divinum* whereas the author of the article contends that here this verb form only expresses the fact that Jesus "was born", i.e. that he "came into the world".